

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЧЕРЕЗ ФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ ЩОДО ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ

Постановка проблеми. Несприятливі зовнішні фактори, низький рівень менеджменту, нездатність ефективно та своєчасно управляти оборотними активами призводять до зниження ділової активності підприємства, наднизької платоспроможності. Українські підприємства практично не мають можливості нормально функціонувати у зв'язку з наявністю дебіторської заборгованості, яка, за статистичними даними, займає майже 59% у складі оборотних активів. Характерними ознаками неплатоспроможності є несвоєчасне погашення дебіторської заборгованості, повернення її у неповному обсязі, що сприяє виникненню сумнівної та безнадійної заборгованості. Саме за таких умов система управління дебіторською заборгованістю як важливий чинник підвищення ефективності функціонування підприємств набуває особливої актуальності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню проблем визначення сутності і класифікації дебіторської заборгованості присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, таких як М.Д. Білик, Є.В. Дубровської, Р.М. Іванчук, Д.В. Глінкіної, П.Б. Кватирки, С.Л. Берези, Н.М. Новікової, А.Р. Лейпі, Н.Ю. Зудіної та інших.

Проведене дослідження свідчить про те, що серед науковців відсутня єдність поглядів на економічну сутність та класифікацію дебіторської заборгованості.

Формування завдання. З огляду на зазначене вище мета статті полягає у формуванні підходів щодо визначення сутності дебіторської заборгованості та доповнення її класифікації, що сприятиме підвищенню ефективності управління цією складовою оборотних активів.

Виклад основного матеріалу. Критичний огляд сучасної вітчизняної літератури дозволив встановити напрямки досліджень в області управління дебіторською заборгованістю, які представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз напрямів наукових досліджень щодо управління дебіторською заборгованістю

Автор	Дослідження і рекомендації різних авторів
СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ	
Білик М.Д.	Розглядає економічну сутність дебіторської заборгованості, питання аналізу та внутрішнього контролю, проведення яких може підвищити ефективність управління дебіторською заборгованістю на підприємстві. Запропонована класифікація заборгованості за 6 ознаками: способу виникнення, строку погашення, забезпеченості, контрагентам, ступеню дотримання фінансової дисципліни, формі погашення
Бланк О.І.	Розглядає питання формування політики управління дебіторською заборгованістю
Бондаренко О.	Запропонувала методика ефективного управління портфелем дебіторської заборгованості на підприємстві
Новікова Н.М.	Запропонувала бухгалтерський та управлінський підходи до класифікації дебіторської заборгованості.
Смачило В.В., Дубровська Є.В.	Досліджують сучасні підходи щодо класифікації дебіторської заборгованості та факторингові операції. Запропонували економічний та юридичний підходи щодо класифікації дебіторської заборгованості.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ	
Городянська Л.В.	Розробила перелік облікових номенклатур та форм первинних документів за видами дебіторської заборгованості на етапі первинного обліку. Розробила шляхи зниження обсягів дебіторської заборгованості
Власова І.О.	Досліджує взаємозв'язок між зобов'язаннями, розрахунками та заборгованістю
Акин шина О.В., Плотниченко І.Б.	Розглядають механізм списання безнадійної заборгованості за видами і обґрунтували доцільність застосування такого виду контролю за станом розрахунків з дебіторами, як внутрішній аудит
Нашкерська Г.	Розглядає практичні аспекти обліку дебіторської заборгованості і формування резерву сумнівних боргів. Метод класифікації сумнівних боргів доцільно використовувати підприємствами, які мають значну кількість дебіторів, і навпаки – метод розрахунку резерву на підставі платоспроможності кожного окремого дебітора краще використовувати тоді, коли кількість дебіторів незначна
Сопко В.В., Завгородній В.П.	Запропонували з метою організації обліку дебіторської заборгованості визначати на підприємстві об'єкти заборгованості за строками її погашення і скупувати суб'єктів боргу за видами заборгованості. Аналітичний облік доцільно вести за кожним видом заборгованості і окремому контрагенту
Бутинець Ф.Ф., Олійник О.В., Шигун М.М, Шулепова С.М.	Пропонують відображати в обліковій політиці підприємства такі основні моменти організації обліку дебіторської заборгованості, як: критерії групування заборгованості за строками її виникнення та погашення; метод формування резерву сумнівних боргів; графік руху документообігу, які підтверджують виникнення дебіторської заборгованості; облікові реєстри, в яких фіксується дебіторська заборгованість; процедуру передачі інформації з облікових реєстрів в центральну бухгалтерію та її відображення в обліку
Федорченко О.Є.	Розглядає проблеми обліку та аналізу розрахункових операцій з дебіторами
Матиціна Н.	Розглядає інструменти фінансової політики управління дебіторською заборгованістю. Визначені її складові, а також фактори, які впливають на формування дебіторської заборгованості, перелік первинних документів, які можуть бути основою для відображення в обліку різних видів дебіторської заборгованості
Кузнецова С.А.	Розглядає види і методи оцінки дебіторської заборгованості. Запропонувала з метою мінімізації відхилень розрахункової вартості боргу від її реальної величини комплексний підхід до оцінювання дебіторської заборгованості, що базується на коригуванні первісної вартості дебіторської заборгованості відповідно до коефіцієнта часу.
Большакова О., Гавриловська Л.	Розглядають проблеми обліку, аналізу і контролю вексельних операцій
Петрук О.М.	Розглядає особливості відображення в обліку договірних зобов'язань і прав
Кияшко О.М.	Обґрунтувала необхідність розробки внутрішніх стандартів управлінського обліку дебіторської заборгованості
Лейпі А.Р.	Розглядає недоліки аналізу оборотності дебіторської заборгованості та пропонує методику перспективного аналізу дебіторської заборгованості
Зудіна Н.Ю.	Пропонує різні стратегії роботи з дебіторською заборгованістю.

	стратегія обліку, стратегія стягнення, стратегія спостереження за можливістю стягнення. Розглядає методи контролю та оцінки достовірності заборгованості.
Петров О.М.	Розглядає методіку комплексного аналізу дебіторської заборгованості.

На кожному етапі економічного та політичного розвитку в Україні та світі відбувалися істотні зміни у трактуванні поняття „дебіторська заборгованість”.

Особливий підхід до тлумачення дебіторської заборгованості спостерігається у закордонних авторів. Так, accounts receivable поряд з дебіторською заборгованістю мають такі варіанти перекладу: рахунки до отримання, рахунки дебіторів, дебітор за розрахунками. Латинське слово debitum перекладається як борг, обов’язок. У більш пізні періоди зміст дебіторської заборгованості дещо змінився, проте основне ототожнення із боргом або заборгованістю залишається незмінним.

Історичний аспект та сучасні підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості досліджувала М.Д. Білик, яка виділила шість груп авторів та їх трактувань дебіторської заборгованості (табл. 2).

Запропоноване групування підходів до визначення сутності дебіторської заборгованості доповнив В. Белозерцев. Він виділив цьому групу авторів (Т. Момот, О.П. Крайник, З.В. Клепикова), які розглядають дебіторську заборгованість під кутом кредитних відношень як безкоштовний відкритий кредит.

Доволі лаконічне визначення дебіторської заборгованості дає П(С)БО 10, відповідно до якого дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Під дебіторами розуміються юридичні або фізичні особи, що внаслідок минулих подій заборгували підприємству визначені суми коштів, їх еквівалентів чи інших активів.

Таблиця 2

Підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості

Група авторів	Автори	Трактування сутності дебіторської заборгованості
I	А.В. Вещунова, А.Ю. Редько	Грошові кошти до оплати
II	Л.Е. Алексєєва, О.М. Бандурка, І.О. Бланк, М.Я. Коробов, Е.П. Козлова, В.Д. Гвоздецький, Л.А. Чекаль, А.М. Черній, Е.М. Причепій	Борги
III	Г.Г. Кирейцев, І. Бернар, Ж.-К. Коллі	Вимоги до сплати
IV	М.В. Кужельний, В.Г. Лінник	Права на повернення боргу
V	Н.В. Дембінський, І.А. Єфремов, Ю.С. Ігумнов	Кошти в розрахунках
VI	В.Ф. Палій, В.В. Палій	Вкладання в обігові кошти

Ми вважаємо необхідним доповнити визначення дебіторів. Це стосується, в першу чергу, того факту, що заборгованість юридичних чи фізичних осіб за внесками до статутного капіталу не визнається дебіторською заборгованістю. В обліку така заборгованість відображається у складі власного капіталу за статтею „Неоплачений капітал” у першому розділі пасиву балансу.

З огляду на все вищезазначене ми пропонуємо таке визначення дебіторів. Дебітори – це юридичні або фізичні особи, що внаслідок минулих подій заборгували підприємству визначені суми коштів, їх еквівалентів чи інших активів (за винятком операцій з формування власного капіталу підприємства).

Ми можемо бачити цілий калейдоскоп підходів до розуміння сутності дебіторської заборгованості, тлумачення її поняття. Але вважати той чи інший підхід неправильним, на наш погляд, було б необачно. Всі перелічені автори розглядають одну і ту ж проблему під різними кутами.

Тому пропонуємо систематизувати визначення сутності дебіторської заборгованості на основі економічного, облікового та юридичного підходів.

Сутність дебіторської заборгованості з економічного підходу розкривається через природу цього об'єкта дослідження як стану розрахунків за фінансовими зобов'язаннями та як форми кредитування покупців та замовників.

Обліковий підхід розглядає дебіторську заборгованість під кутом фінансової звітності як актив у формі: грошових коштів до отримання (I група авторів), вкладень в обігові кошти (VI група авторів), коштів в розрахунках (V група).

Юридичний підхід щодо визначення сутності дебіторської заборгованості базується на концепції боргу. В той же час прихильники цього підходу трактують цей борг під різними кутами: як право на повернення боргу (IV група авторів), як борг (II група авторів) та як вимогу на сплату боргу (III група).

Використання економічного, облікового, юридичного підходів до визначення сутності дебіторської заборгованості надасть можливість підвищити ефективність її управління на підприємстві, розподілити функціональні обов'язки між службами підприємства, які задіяні в процесі формування і погашення дебіторської заборгованості.

Класифікація дебіторської заборгованості є дієвим методом вивчення цього складного економічного та правового явища, яка надає можливість виявити причини виникнення та існування, а також склад дебіторської заборгованості з метою прийняття управлінських рішень та застосування ефективних методів та інструментів щодо управління нею.

В той же час класифікація дебіторської заборгованості є вихідним моментом побудови обліку розрахунків з покупцями та замовниками. Класифікаційні ознаки мають охоплювати комплексне вивчення дебіторської заборгованості та забезпечувати у потрібному розрізі її групування.

Заслужують на увагу підходи щодо класифікації дебіторської заборгованості запропоновані Н.М. Новиковою - бухгалтерський та управлінський [10] - та Є.В. Дубровською – економічний та юридичний [7]. (табл. 3).

Таблиця 3

Підходи до класифікації дебіторської заборгованості

Підходи	Сутність	Класифікаційні ознаки	Групи	Автори
1	2	3	4	5
Бухгалтерський	Відображення дебіторської заборгованості згідно з вимогами бухгалтерського обліку	Залежно від операційного циклу	Товарна, нетоварна	П.Б.Кватирка, С.Л. Береза, К.С.Сурніна
		За термінами виникнення заборгованості	Довгострокова, поточна	Д.В.Глінкіна, П.Б.Кватирка, С.Л. Береза, Б.О. Жнякін, В.В.Краснова, Н.М. Новікова
		Залежно від термінів позовної давності	Термін сплати не настав, прострочена, відстрочена	М.Д. Білик, Б.О. Жнякін, В.В. Краснова
		За ймовірністю погашення	Нормальна, сумнівна, безнадійна	Р.М. Іванчук, О.А. Іванчук, В.В. Краснова

		За видами оцінки суми заборгованості	Первісна вартість, чиста реалізаційна вартість	Н.М. Новікова
		За статтями бухгалтерського балансу	Заборгованість за товари (роботи, послуги), із бюджетом, за виданими авансами, за нарахованими доходами, із внутрішніх розрахунків, інша поточна заборгованість	
		За джерелами погашення	Погашена на умовах договору, погашена за рахунок резерву сумнівних боргів, списана на збитки	
		Залежно від податкового статусу дебітора	Заборгованість з платниками ПДВ та податку на прибуток, не платниками ПДВ та податку на прибуток	Запропоновано нами
Управлінський	Відображення заборгованості згідно вимог системи управління	Залежно від часового аспекту	Заборгованість до 15 днів, від 15 до 30 днів, від 30 до 60 днів, від 60 до 90 днів, від 90 до 120 днів, від 120 до 180 днів, від 180 до 360 днів, понад 360 днів	П.Б.Кватирка
		Залежно від ступеня дотримання фінансової дисципліни	Виправдана (допустима, нормальна) та не виправдана	М.Д. Білик Р.М. Іванчук, О.А. Іванчук, Н.М. Новікова
		По відношенню до суб'єкта господарювання	Внутрішня дебіторська заборгованість Зовнішня заборгованість	Запропоновано нами
		Залежно від територіального розміщення боржника	Заборгованість з вітчизняними та іноземними дебіторами	М.Д. Білик, П.Б.Кватирка, С.М. Береза
		За забезпеченістю	Забезпечена та незабезпечена	М.Д. Білик
		Залежно від статусу дебітора	Заборгованість державного підприємства, недержавного, бюджетної установи, фінансової установи, населення	Н.М. Новікова
		Залежно від керованості	Керована та некерована заборгованість	Є.В. Дубровська
		За ступенем спланованості	Запланована чи незапланована	Запропоновано нами
		Залежно від безпечності фінансового положення підприємства	Дебіторська заборгованість нормального розміру, мінімального та максимального	Н.М. Новікова

Юридичний	Розглядає дебіторську заборгованість з точки зору юридичної відповідальності	Залежно від здійснення впливу на боржника	Затребувана та незатребувана заборгованість
		Залежно від законності утворення	Законно утворена та незаконно утворена
Економічний	Визначає рівень дотримання фінансово-розрахункової дисципліни, розміри обігових коштів	Залежно від доцільності існування дебіторської заборгованості	Доцільна та недоцільна
		Залежно від джерела утворення	Власні кошти, авансовані в заборгованість та позикові кошти, авансовані в заборгованість

Висновки. Систематизація визначення сутності дебіторської заборгованості на підставі економічного, бухгалтерського та юридичного підходів та доповнена її класифікація надасть можливість підприємствам сформувати кредитну політику та підвищити ефективність управління дебіторською заборгованістю.

Анотація

У статті досліджено проблеми формування підходів щодо визначення сутності дебіторської заборгованості та доповнена її класифікація, що сприятиме підвищенню ефективності управління цією складовою оборотних активів.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, ефективність управління, класифікація, неплатоспроможність.

Аннотация

В статье исследована проблема формирования подходов к определению сущности дебиторской задолженности и дополнена её классификация с целью повышения эффективности управления этой составляющей оборотных активов.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, эффективность управления, классификация, неплатёжеспособность.

Summary

In the article is investigated the problem of approaches to determining entity accounts receivable and is complemented its classification with a view to enhancing the effectiveness of the management of current assets.

Keywords: receivables management, classification, insolvency.

Список використаної літератури:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 „Дебіторська заборгованість” / Україна. М-во фінансів // Все про бухгалтерський облік.-10/1/2008.-№ 2 - с.7-10
2. Бернар І, Колли Ж.-К. Толковый экономический словарь: французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология: в 2-х т.-М.: Международные отношения. – 1997.-с.597
3. Белозерцев В. Щодо товарного кредитування та дебіторської заборгованості на підприємстві// Економіст.-2008.-№ 5.- С.58-61.
4. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю/ Білик М.Д. // Фінанси України . – 2003.-№ 12. – С. 24-36.

5. Бланк І.А. Фінансовий менеджмент: навч.курс/ Бланк І.А.- К.:Ніка-Центр Ельга, 2001.- 528с.
6. Бондаренко О.С. Методика управління портфелем дебіторської заборгованості//Актуальні проблеми економіки.-2006.-№ 4.- С.17-23.
7. Дубровська Є.В. Формування підходів щодо класифікації дебіторської заборгованості//Дубровська Є.В.//Формування ринкових відносин в Україні.-2009.- №5.-С.18-23.
8. Кияшко О.М. Необхідність облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства //Актуальні проблеми економіки.-2009.-№3. –С.190-196.
9. Матицина Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю // Бухгалтерський облік і аудит. - 2008.-№ 9.- С. 38-42.
10. Новікова Н.М. Методичні підходи до класифікації дебіторської заборгованості підприємства//Вісник Львівської державної фінансової академії. Економічні науки.- 2005.-№9.-С.203-211.